

K Brandomovu *Articulating Reasons*

V ORGANONu č. 4/2002 uveřejnil Tomáš Marvan recenzi nové knihy Roberta Brandoma *Articulating Reasons*. Je to podle mne skutečně pozoruhodná kniha - zdá se mi však, že kritické připomínky, které v ní Marvan na adresu Brandomova přístupu vyjadřuje, se poněkud míjejí cílem, a protože Brandomův pohled na jazyk je blízký i mně (a navíc za Brandoma cítím ‚odpovědnost‘ v tom smyslu, že jsem ho do českého a slovenského filosofického kontextu uváděl¹), rád bych se pokusil některé z těch věcí uvést na to, co považuji za pravou míru.

Ne že bych si myslel, že na Brandomově knize není co kritizovat. Domnívám se, že Brandom poté, co načrtl, v *Making it explicit* (dále jen *MIE*), svou velkolepou fresku vztahu jazyka a světa, se zřejmě v důsledku přemíry jiných aktivit poněkud zadrhl v procesu dokreslování jejích detailů. V knize *Articulating Reasons* sice některé chybějící podrobnosti doplněny jsou – zdá se mi však, že zdaleka ne všechny eseje v ní obsažené odpovídají na otázky vyvolané *MIE* uspokojivým způsobem. O tom jsem však pojednal na jiném místě².

Shrnu nejprve, na jakých pilířích podle mne Brandomovo pojetí jazyka spočívá:

1. Pro jazyk jsou konstitutivní pravidla – význam výrazů je dán tím, že každý z nich podléhá pravidlům určitému typu. Jazyk je tedy, podobně jako u pozdního Wittgensteina, nahlížen primárně nikoli jako *věc* (propojení výrazů s významy-objekty), ale jako *činnost*. *Vyjadřovat pojem* není ničím jiným než *podléhat určitému typu pravidel*. (Tady je namísto vykřičené přirovnání jazyka k šachu: tak jako říci, že je nějaká figurka králem, *není nic jiného* než říci, že se s ní podle pravidel šachu tahá tak a tak, není říci, že ten a ten výraz vyjadřuje takový a takový pojem – či obecněji má takový a takový význam – *nic jiného než říci, že podléhá takovým a takovým jazykovým pravidlům*.) Zkratkovitě můžeme říci: *pojmy jsou prostě pravidla*. Naučit se, porozumět výrazu tedy primárně neznamená získat nějaký teoretický poznatek, ale získat jistou dovednost, totiž naučit se správně zacházet s příslušným výrazem.

2. Z hlediska sémantiky je podle Brandoma zásadním typem ‚jazykové hry‘ praxe *udávání a požadování důvodů*. Základním typem ‚tahu‘ této hry je *tvrzení*. Každým takovým tahem vznikají nějaké *závazky* a nějaká *oprávnění* – tvrdím-li něco, zavazuji se tím totiž k tomu, že to, co tvrdím, v případě, že je to zpochybněno, odůvodním; a ten, kdo mé tvrzení slyší, je oprávněn je opakovat a případné odůvodnění delegovat na mě. Z tohoto hlediska

---

¹ V kontextu Marvanovy poznámky, že když vyšla Brandomova kniha *Making it Explicit*, „málokdo tušil, že se ve velmi krátké době stane jednou z nejvíce diskutovaných filosofických prací“, si neodpustím – protože již stárnu a stávám se ješitným – poznámku, že jsem ji nadšeně recenzoval bezprostředně poté, co vyšla (v *Canadian Philosophical Review* XV, 1995, 84-86); začátkem roku 97 jsem pak o této knize přednášel i v Bratislavě.

² Viz mou recenzi této Brandomovy knihy v *Erkenntnis* 55, 2001, 121-127 (je k dispozici i na mé stránce na <http://www.cuni.cz/~peregrin/writings-cz.htm>).

hraje v rámci hry na udávání a požadování důvodů aktuální stav závazků a oprávnění účastníků diskurzu podobnou roli jako v šachu aktuální postavení na šachovnici, a závazky a oprávnění jsou tedy tím, „čím jazykové projevy hýbou“.

3. Protože udat pro něco důvody znamená předložit nějaká tvrzení, o jejichž pravdivosti panuje shoda a jejichž pravdivost garantuje pravdivost odůvodňovaného tvrzení, to jest z nichž odůvodňované tvrzení vyplývá, je pro tuto hru zásadní vztah vyplývání a korelativní pojem inference (předpokládá se, že něco je *správně inferovatelné* či *odvoditelné* právě tehdy, když to vyplývá). Za zásadní ale můžeme považovat i některé další vztahy, například vztah *neslučitelnosti (inkompatibility)*, který určuje, jaká tvrzení jsou těmi, kterými je dané tvrzení (implicitně) zpochybňováno.

4. Výrazy jsou tedy *obecně* charakterizovány tím, že jejich užití ve tvrzeních vede k závazkům a oprávněním. *Specificky* jsou charakterizovány tím, k *jakým konkrétním* závazkům a oprávněním vede – a to je charakterizováno zejména jednak těmi specifickými odůvodněními, která jsou pro ta která tvrzení potřeba, a jednak těmi, ve kterých může toto tvrzení figurovat jako konstituenta. Výrok je tedy z tohoto hlediska charakterizován svým *inferenčním potenciálem*: tím, z jakých výroků vyplývá a jaké výroky vyplývají z něj; a výraz je obecněji charakterizován inferenčním potenciálem výroků, ve kterých se vyskytuje³.

Marvanovy námitky proti tomuto obrázku, zdá se mi, pramení z toho, že není schopen nebo ochoten strávit představu, že pojmy mohou být skutečně jenom druhou stranou mince, jejíž jednou stranou jsou pravidla – že nejsou něčím na pravidlech nezávislým, co by s nimi mohlo – ale nemuselo – tak či onak souviset. Marvan píše, že Brandom stojí před dilematem: „buď řekne, že materiálně správné inference jsou brány za platné ... díky obsahu pojmů ..., nebo řekne, že lidé jako svobodné bytosti doslova *vytvářejí* svými praktickými postoji obsahy pojmů“. Já osobně zde žádné dilema nevidím: první z těchto možností z brandomovského pohledu jistě nedává rozumný smysl; Brandom samozřejmě musí zastávat názor, že lidé vytvářejí pojmy svými postoji. Pojmy jsou totiž věci pravidel a pravidla užívání výrazů jsou samozřejmě lidskou záležitostí.

Proč se Marvanovi zdá tento postoj problematický? Protože, říká, „dává lidem do rukou až příliš svobody při uplatňování pojmů“ a to by „kontrastovalo s [Brandomovým] kantovským chápáním pojmů“. Je nutno říci, že jsou-li pojmy pravidly, pak máme při jejich uplatňování právě tolik svobody, kolik máme při uplatňování pravidel (srov. opět třeba s pravidly šachu nebo pravidly silničního provozu). Pravidla vždy *můžeme* překročit (od toho jsou to *pravidla*, která se vyskytují v naší *říši svobody*; jinak by to byly (*přírodní*) *zákony*, jakými se řídí kameny padající k zemi ve své – a ovšem i naší – *říši zákona*). Na druhé straně je ovšem překračovat *nesmíme* – jejich překročení je nějak *penalizováno* (ať už doslova, třeba příslušníkem dopravní policie, nebo v tom smyslu, že jejich překračováním se zbavujeme

---

³ Rozpracováním formální stránky takto pojímané ‘inferenční sémantiky‘ probírám v člancích ‘Meaning as an inferential role‘ a ‘Semantics as based on inference‘, které jsou – zatím v pracovních verzích – k dispozici na mé internetové stránce.

určitých možností, třeba možnosti hrát šachy, či určitých statutů, třeba statutu člověka, se kterým lze rozumně diskutovat).

Tohle se ovšem zdá být zcela neproblematické – takže Marvanova poznámka možná směřuje někam jinam? Nabízí se interpretace, že Marvanovo „uplatňování“ neodkazuje k *užívání* pojmů, ale k jejich *vytváření* – tedy nikoli k jednání podle pravidel, ale k jejich ustanovování. V *tomto* případě totiž skutečně máme absolutní svobodu v tom smyslu, že v něm nejsme omezováni žádnými dalšími *pravidly*. Proč bychom ale v tomhle neměli svobodu mít? Předpoklad, že volba jakýchkoli pravidel je omezována dalšími pravidly by zřejmě vedla k nekonečnému regresu. (Jsme ovšem samozřejmě omezováni *zákony* – nemůžeme například přijmout pravidlo, kterým bychom se díky svému fyziologickému ustrojení nebyli schopni řídit – třeba pravidlo zahrnující nekonečně dlouhé věty. A v dlouhodobé perspektivě nám může tlak zákonů, skrze přirozený výběr, „vnutit“ třeba i nějaké velice specifické typy pravidel.⁴)

Dobrá, lze namítnout, ale lze od sebe vůbec vytváření a užívání pojmů oddělit? Nespočívá vytváření a užívání pojmu *kočka* v jedné a téže věci, totiž užívání slova „kočka“ určitým, „pravidelným“ způsobem? Brandom má za to, že jakkoli se tyto dvě věci ‘dialekticky’ proplétají (a to je jeden z klíčových důvodů, proč svoje názory vidí jako překonání Kanta směrem k Hegelovi), dvě různé věci to být musejí. Jinak by totiž pravidla nebyla ničím více než pravidelnostmi – a to podle Brandoma být nemohou. Z tohoto hlediska je podle něj zásadní lidský postoj, kterým něco *bereme za správné* – postoj, který jsme schopni zaujmout proto, že jsme normativní, rozumné bytosti, že žijeme nejenom v říši zákona, ale i v říši svobody. Fakt, že pravidla nemohou být pouhými pravidelnostmi, ale současně nemohou být explicitními předpisy (jak na to poukázal zejména Wittgenstein) ovšem vytváří filosoficky netriviální problém – tím se Brandom podrobně zabývá v Kapitole 1 *MIE*. Nevím, zda dobře rozumím Marvanovu tvrzení, že „jisté řešení by bylo představovat vypracování pojmu implicitního chápání materiální inference“; zdá se mi však, že by mohlo směřovat k tomu, o čem jsem právě mluvil. Pak by ale rozhodně nebylo pravda, že to Brandom nečiní.

Marvan pak Brandoma kritizuje za to, že „nám vlastně jen říká, že hráči dělají takové a takové tahy, neříká však, proč je dělají“. Není mi jasné, jaký druh odpovědi na tuto otázku postrádá. Můžeme se samozřejmě ptát: proč někdo říká třeba „Tamhle je kočka“? Zřejmou odpovědí může být například to, že to chce někomu sdělit; a to třeba proto, že chce svému posluchači naznačit, že by tu kočku mohli chytit a sníst ... . Nechápu, proč by odpovídání na takové otázky mělo dělat Brandomovi potíže – příliš se jimi nezabývá proto, že o tomhle jeho knihy prostě nejsou, ty jsou o významu a potažmo o příslušných pravidlech, ne o ‘strategiích’ diskurzu.

---

⁴ Takže naše svoboda zvolit si jazyk je, domnívám se, drasticky omezená. Wittgenstein (1969, p. 110) poznamenává, že ač svou gramatiku bychom v principu *mohli* změnit, nebylo by to o nic snazší než se třeba zbavit strachu z ohně.

Opět bychom mohli uvažovat o tom, zda se Marvan ve skutečnosti nechce spíše ptát, proč *přijímáme* ta pravidla, která přijímáme. Na to opět existuje „přírodovědecká“ odpověď (protože nás k tomu disponoval přirozený výběr); samozřejmě na to ale nemůžeme, pod hrozbou nekonečného regresu, odpovědět tak, že na to existují pravidla – například že pro kočky užíváme slovo „kočka“ proto, že toto slovo vyjadřuje pojem *kočka* a z tohoto důvodu je tedy *správné* ho užívat pro kočky. Je jasné, že tohle by bylo z Brandomova hlediska zapřaháním koně před vůz.

Marvan uvádí, že problém je v tom, že Brandom k jazyku přistupuje výhradně z pozice interpreta, který je „vně“ uvažovaného jazyka, a nikoli mluvčího, který je „uvnitř“. Jsem přesvědčen (a opakovaně jsem na to poukazoval), že rozlišení mezi postavením *uvnitř jazyka* a *vně jazyka* je zcela zásadní⁵; avšak nedomnívám se, že by toto rozlišení spočívalo v tom, že by ten, kdo je „uvnitř“, měl k dispozici nějaké informace, které nejsou k dispozici tomu, kdo je „venku“ – že by tedy pozorovatel, který by se dostal „dovnitř“, mohl udělat lepší *teorii*, než brandomovský pozorovatel, který je „vně“.

Domnívám se dokonce, že celá ta linie (post)analytické filosofie, která z mé perspektivy Brandomem kulminuje, vychází z Quinova poznatku, že z hlediska zjišťování faktů o jazyce na tom není vnitřní pozorovatel o nic lépe než ten vnější (to je úvaha, která Quina vede k závěru, že, jak říká, „neurčitost překladu začíná již doma“). Žádný z těchto pozorovatelů totiž nemá k dispozici jiná data, než je chování mluvčích toho jazyka, o který jde – a tedy, mohu-li parafrázovat klasiku, *nic nemůže být v jazyce jestliže to předtím nebylo v chování*. (A to, že Quinovy a Davidsonovy myšlenkové experimenty, stejně tak jako Brandomova zkoumání, jsou vedeny z perspektivy, která je povýtce vnější, se mi zdá být právě karanténním opatřením proti nákaze svůdnou představou, že ten, kdo je uvnitř, má k dispozici nějaké informace, které jsou principiálně nepřístupné tomu, kdo je venku. Takové informace mít nemůže už prostě proto, že „uvnitř“ se nikdo z nás nerodí, každý se tam musí dostat „zvenčí“.)

V čem je tedy onen podstatný rozdíl mezi vnějškem a vnitřkem jazyka, o kterém jsem výše hovořil? Rozdíl je v tom, že zatímco z vnějšku se pravidla jazyka jeví jenom jako kontingentní fakta, jako pouhé pravidelnosti (i když třeba jako pravidelnosti ne přímo užívání jazyka, ale normativních postojů), z pohledu zevnitř se jeví jako nutnosti. Vstup dovnitř jazyka totiž spočívá v přijetí *závaznosti* pravidel, která ho konstituují. Česká věta *Vlaky nejsou zvířata* se bude vnějšmu pozorovateli jevit prostě jako korelát určitého empirického faktu o češtině, totiž toho, že mluvčí češtiny nepovažují za správné říkat *zvíře* něčemu, čemu považují za správné říkat *vlak* – a nebude pochybovat o tom, že tato věta by mohla být docela dobře nepravdivá (stačila by nepatrná odlišnost v historickém vývoji češtiny). Pro vnitřního pozorovatele je ale vymezením modálního prostoru, ve kterém se může pohybovat – pro něj tato věta pravdivá být *nemůže*.

Marvana by dále zajímalo, „jakými znalostmi či schopnostmi musí mluvčí disponovat, aby se mohl na diskurzivní praxi aktivně podílet“. Opět přesně nevím, jaký druh odpovědi postrádá – nabízí se ta zřejmá: musí znát (i když ne nutně explicitně) pravidla a musí být

---

⁵ Viz například můj *Význam a struktura*, §9.7.

schopen se jimi řídit. Jinými předpoklady toho, aby mohla bytost užívat jazyk se pak samozřejmě zabývá věda (fyziologie, neurologie, částečně i lingvistika ...).

Dále je podle něj otázkou, „jak brandomovský interpret dokáže proniknout do inferenčních vazeb a jak se mu podaří identifikovat inferenční statuty zkoumaného jazykového jednání“. To je otázka, jak se lze naučit jazyk – o té se toho lze dozvědět opět hodně od vědců a různé úvahy na toto téma předkládají i filosofové (viz např. Quinovy *Roots of Reference* či Wittgenstein). Z brandomovského hlediska je naučení se jazyku *principiálně* prostě naučením se komplikované hře či sadě praktik – v každém případě však vyžaduje schopnost porozumět normativnímu diskurzu (který podle něj není přeložitelný do diskurzu nenormativního!), jaká charakterizuje *rozumné* bytosti.

Jaroslav Peregrin